

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.7>

Д. С. Припутень, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті акцентовано увагу, що в період реформування органів Національної поліції серед найбільш активних і правосвідомих громадян одним із першочергових питань є можливість здійснення громадського контролю. Адже ефективна діяльність громадянського суспільства є дієвим способом підвищення роботи органів Національної поліції у сфері здійснення поліцейських послуг. З огляду на те, що сьогодні в науковій літературі відсутнє єдине визначення поняття «громадський контроль», як і у сфері діяльності органів Національної поліції, обґрунтовано актуальність, необхідність та перспективність подальшого дослідження зазначеного інституту. Так, ефективна реалізація громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції є потужним чинником розбудови правової та демократичної держави, що формує серед населення позитивний імідж працівників поліції. На основі проаналізованих наукових підходів до визначення поняття «громадський контроль» подано авторську дефініцію поняття «громадський контроль за діяльністю Національної поліції». Зауважено, що природу громадського контролю у сфері діяльності Національної поліції неможливо пізнати без аналізу його ознак. Для повного та об'єктивного розкриття основних характеристик та особливостей досліджуваного явища, яке є складним за змістом і багатоманітним за формами, виокремлено його найсуттєвіші ознаки. Незважаючи на наявні позитивні аспекти в напрямі закріплення форм громадського контролю за діяльністю органів (підрозділів) поліції в Законі України «Про Національну поліцію», наявними є ряд прогалин та колізій, які виникають під час їх практичної реалізації. Автором пропонуються конкретні пропозиції до законодавства, які спрямовані на подолання виявлених прогалин та колізій. Особливу увагу приділено такій формі громадського контролю, як прийняття резолюції недовіри керівнику територіального органу (підрозділу) поліції.

Ключові слова: контроль, громадський контроль, громадський контроль за діяльністю органів Національної поліції, форми громадського контролю, прозорість та відкритість діяльності поліції, взаємодія поліції з населенням, громадянське суспільство, правова держава, демократія.

D. S. Pryputen. Public control over the activity of the National police of Ukraine

The article emphasises that in the period of reforming the bodies of the National Police among the most active and fair citizens, one of the priority issues is the possibility of exercising public control. After all, the effective activity of civil society is an efficient way of enhancing the work of the National Police in the field of police services. Considering the fact that in the scientific literature today there is no single definition of the concept of public control, and in the sphere of activity of the bodies of the National Police there is none at all, relevance, necessity and prospect of further research of the institute is substantiated. Thus, the effective implementation of public control over the activities of the National Police bodies is a powerful factor in building a rule of law and a democratic state, which creates a positive image of police officers among the population. On the basis of the scientific approaches analyzed, the author defines the concept of public control over the activities of the National Police. It is noted that the nature of public control in the field of activity of the National Police cannot be known without analyzing its features. For a complete and objective disclosure of the main characteristics and features of the phenomenon under study, which is complex in content and diverse in forms, its most essential features are distinguished. Despite the positive aspects in the direction of consolidation of forms of public control over the activities of police bodies (units) in the Law of Ukraine "On the National Police", there are a number of gaps and conflicts that arise in their practical implementation. The author offers specific proposals for legislation aimed at overcoming the identified gaps and conflicts. Particular attention has been paid to such a form of public scrutiny as the adoption of a resolution of no confidence in the head of a territorial body (unit) of the police.

Key words: control, public control, public control over the activities of the National Police bodies, forms of public control, transparency and openness of police activity, interaction of police with the population, civil society, the rule of law, democracy.

Постановка проблеми. Розвиток нашої держави свідчить про те, що упродовж останніх років сформувалося громадянське суспільство, яке характеризується високим рівнем відповідальності в контексті власної ролі в підвищенні ефективності діяльності органів державної влади. Закріплюючи в Конституції України положення, відповідно до якого народ є єдиним джерелом влади, наша держава взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення участі громадськості в управлінні державними справами. Одним із дієвих способів такого управління є громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів, здійснення якого спрямовано на попередження сваволі та забезпечення прозорості у сфері діяльності органів Національної поліції України.

© Д. С. Припутень, 2020

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні аспекти здійснення громадського контролю досліджували у своїх працях О. Андрійко, С. Братель, С. Вітвіцький, С. Денисюк, А. Крупник, С. Кушнір, В. Латишева, В. Малиновський, Л. Наливайко, С. Новіков, В. Погорілко, О. Полтараков, Л. Рогатина, І. Сквірський, С. Тимченко, С. Шестак, О. Щербанюк та інші. Незважаючи на наявні дослідження окремих питань щодо громадського контролю, відсутні саме комплексні розвідки, пов'язані з діяльністю окремих органів державної влади, зокрема Національної поліції.

Метою статті є аналіз громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції України та запровадження можливих шляхів подальшого розвитку і вдосконалення його форм.

Виклад основного матеріалу. У період реформування органів Національної поліції серед найбільш активних і правосвідомих громадян актуалізувалося питання щодо здійснення громадського контролю. Ефективна діяльність громадянського суспільства є дієвим способом підвищення якості роботи органів Національної поліції щодо здійснення поліцейських послуг.

Наразі спостерігається динамічний розвиток інституцій громадянського суспільства, що зумовлює появу наукових досліджень, пов'язаних із визначенням сутності громадського контролю як одного із проявів громадянської активності, метою якого є забезпечення ефективних умов для самореалізації окремих суб'єктів і виконання суспільством контрольної функції [1, с. 149]. У будь-якій державі посадовим особам правоохоронних органів у тому числі органів Національної поліції властиві зловживання владними повноваженнями. Зазначена негативна тенденція змінює сутність і соціальне призначення держави. Необхідним є впровадження дієвого контролю, спрямованого на обмеження влади як у цілому у правоохоронних органах, так і Національній поліції, що зумовлює необхідність формування і розвитку громадського контролю за їхньою діяльністю.

На думку Ф. Харріса, поліція має нести відповідальність перед законом, а її діяльність повинна бути прозорою та підвітною суспільству [2]. Більш розгорнуто із цього приводу висловлюється Д. Бейлі, який зазначає, що діяльність поліції повинна бути відкритою спостереженню та про її хід слід регулярно звітувати перед сторонніми особами або організаціями [3]. Т. Гаврилук, акцентує увагу, що діяльність поліції, яка не орієнтується на громадськість, її можливості та потреби, не може бути ефективною, оскільки забезпечення контролю над злочинністю шляхом високого професіоналізму поліції не створює почуття впевненості в безпечному середовищі пересічних громадян, а брак живого спілкування з ними спричиняє подальше відчуження й нерозуміння між поліцією і громадськістю [4, с. 58]. У контексті того, що поліція є державним органом, який надає послуги населенню, актуальності набуває взаємодія з інститутами громадянського суспільства.

Необхідно звернути увагу, що реформування поліції розглядалося в нечинному вже Законі України «Про міліцію», де містився розділ VI, який було присвячено контролю і нагляду за діяльністю міліції. Відповідно до положень, які містилися в зазначеному розділі, контроль за діяльністю міліції здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністр внутрішніх справ України в межах своєї компетенції ради (ч. 1 ст. 26) та прокурор (ст. 27) [5]. Положення щодо громадського контролю були взагалі відсутніми. Прикладом переорієнтації діяльності поліції, який проявляється у служінні суспільству, та важливим досягненням українського суспільства є усунення зазначеної прогалини шляхом включення в Закон України «Про Національну поліцію» розділу VIII «Громадський контроль поліції», відповідно до якого діяльність поліції контролюється громадянським суспільством.

Так, перебуваючи у процесі свого реформування, органи правопорядку зазнали значних змін, які пов'язані з тим, що наша держава взяла на себе низку міжнародних зобов'язань на шляху до формування демократичного європейського суспільства. Демократизм за своїм змістом передбачає безпосереднє управління державою, її народом через представницькі органи. Але український менталітет та міжнародні стандарти не обмежують участь суспільства в управлінні державними справами лише обранням державних органів. Удосконалення державно-управлінської діяльності неможливе без всебічного та належного аналізу факторів, що впливають на неї. Контроль є одним із інструментальних чинників демократичного державотворення [6], а громадський контроль виступає дієвим засобом стримування від сваволі органів Національної поліції.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що робота Національної поліції України в першу чергу ґрунтується на принципах, закріплених у розділі II Закону України «Про Національну поліцію». Відповідно до ч. 1 ст. 9 одним із таких принципів діяльності є відкритість та прозорість [7], головне призначення яких полягає у звільненні поліції від політичного впливу та корупційних ризиків у їхній діяльності. Дієвим способом дотримання принципу відкритості та прозорості діяльності органів Національної поліції є громадський контроль. Незважаючи на те, що зазначений вид контролю не є новим, часто він має формальний характер. Дієві та ефективні можливості щодо реалізації громадського контролю надає реформування законодавства у сфері діяльності поліції та концепція Community Policing (діяльність поліції в інтересах громади).

Проте сьогодні в науковій літературі відсутнє єдине визначення поняття «громадський контроль», а у сфері діяльності органів Національної поліції воно взагалі відсутнє, що доводить актуальність, необхідність та перспективність його подальшого дослідження. З огляду на це першочергово необхідно проаналізувати етимологічне значення визначення поняття «контроль». В. Двуреченських зазначає, що, зважаючи

на відсутність слова «контроль» у латині, воно походить від однокорінного французького слова *contrerole* та означає встановлення достовірності обставин справи [8, с. 8]. Деякі автори вбачають походження поняття «контроль» від франц. *controle*, що, утворилося від латинського *contra* і слова «роль», яке означає «міра впливу, значення, ступінь участі в чомусь» [9, с. 8]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначаються одразу декілька визначень контролю, серед яких: перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам; перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось; установа чи організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його [10]. На думку В. Малиновського, контроль – це процес забезпечення досягнення організацією своєї мети, що складається з установа критеріїв, визначення фактично досягнутих результатів і запровадження корективів у тому випадку, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від установлених критеріїв [11]. С. Стеценко визначає контроль як організаційно-правовий спосіб забезпечення законності й дисципліни, який характеризується спостереженням і перевіркою правомірності діяльності об'єкта контролю та фактичної відповідності тих чи інших фактичних дій вимогам чинного законодавства з можливістю втручання в оперативно-господарську та виробничу діяльність для усунення виявлених недоліків [12]. Досліджуване поняття необхідно розуміти як вид діяльності, який проявляється: по-перше, в перевірці або спостереженні з метою подальшої перевірки діяльності, спрямованій на виконання покладених завдань та реалізацію функцій органів Національної поліції; по-друге, в можливості припинення виявлених порушень.

Відсутність єдиного визначення поняття «громадський контроль» зумовлюється його складністю та багатоаспектністю. Сьогодні в науковій літературі пропонується чимало визначень досліджуваного поняття. Науковці, досліджуючи громадський контроль, пропонують два підходи щодо його розуміння – вузький та широкий. Прихильники вузького підходу зосереджують увагу на суб'єктах здійснення контрольної діяльності. Так, громадський контроль в «Юридичній енциклопедії» визначається О. Андрійко як один із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами і є важливою формою реалізації демократії, способом залучення населення до управління суспільством та державою [13]. Дослідник А. Крупник зазначає, що громадський контроль є інструментом громадської оцінки виконання органами влади й іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань [14]. Прихильниками зазначеного підходу є А. Васіна, Л. Гордієнко, А. Мельник, О. Оболенський [15, с. 149]. В умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави такий контроль є чинником розвитку соціуму.

Більш обґрунтованим, на нашу думку, є широкий підхід, у контексті якого науковці, розкриваючи визначення поняття «громадський контроль», акцентують увагу, наприклад, на його сутнісних рисах, меті, на реалізацію якої він спрямований тощо. О. Полтараков громадський контроль визначає як систему відносин громадянського суспільства з державою, яка ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам («третьому секторові» та ЗМІ) [16]. С. Новіков розглядає його як інституційну систему, завдяки якій громадянське суспільство через певні свої структури отримує право і здатність спостерігати за перебігом, процедурами та результатами виборчого процесу, контролювати їх відповідність чинному законодавству та нормам міжнародного права, вимагати усунення виявлених порушень [17, с. 18]. Прихильниками наведеного підходу є І. Дрейслер [18, с. 35], В. Беляєв [19, с. 4], Т. Наливайко [20] та ін. Зазначений підхід використано у проєкті Закону України «Про громадський контроль» (вносився на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України ІV скликання І. Шаровим і А. Раханським) [21].

Проведений нами аналіз нормативно-правових актів свідчить, що відсутнім є також законодавче визначення поняття «громадський контроль». Проте з метою дієвості та ефективності громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції, забезпечення умов для належної реалізації прав і свобод громадян у цій сфері неодноразово висловлювалися пропозиції щодо необхідності прийняття Закону України «Про громадський контроль» [20; 22; 23]. За період незалежності України були здійсненні спроби розробити проєкт Закону про громадський контроль, серед них: Проєкт Закону України «Про громадський контроль» від 2004 р. (народний депутат України А. Раханський та І. Шаровий) [214]; Проєкт Закону України «Про громадський контроль» від 2008 р. (народний депутат України С. Кириченко) [24]; Проєкт Закону України «Про громадський контроль» від 2014 р. (народний депутат України С. Тігіпко) [25]; Проєкт Закону України «Про громадський контроль» від 2015 р. (народні депутати України Н. Королевська та Ю. Солод) [26]. Незважаючи на те, що не один із названих проєктів не був прийнятий, слід наголосити, що громадські активно показує своє прагнення до утвердження зазначеного демократичного інституту. Подальша розробка нового проєкту повинна ґрунтуватися на комплексних теоретичних та практичних дослідженнях, пов'язаних із становленням у нашій державі інституту громадського контролю, зокрема у сфері діяльності Національної поліції.

Зважаючи на відсутність законодавчого закріплення визначення поняття «громадський контроль», щодо нього наявною є активна полеміка. Більшість науковців вживають поняття «громадський контроль» та «громадянський контроль» як синоніми, інші ж надають цим двом поняттям різне змістове значення [27, с. 10].

У контексті вищезазначеного 07.08.2018 р. Верховною Радою України було отримано проєкт Закону України «Про громадянський контроль за діяльністю органів влади, їх посадових і службових осіб» (внесений народним депутатом України С. Капліним) [28]. Законопроект містив ряд суттєвих новацій, а саме: визначено поняття «громадянський контроль» та «громадянський спротив»; закріплено гарантії здійснення заходів громадянського контролю тощо. Проте, 29.08.2019 р. проєкт – відкликано.

Співвідносячи поняття «громадський контроль» із «громадянським контролем», можемо зауважити, що останнє має ширше значення, зважаючи на те, що його зміст охоплює всі прояви контролю. Так, В. Кравчук вважає за доцільне розрізняти громадський і громадянський контроль, підкреслюючи, що ключовою ознакою розмежування понять «громадський контроль» і «громадянський контроль» є колективність та індивідуальність суб'єктів їх здійснення. Саме тому «громадський контроль» реалізується у формах громадських рад, громадських експертиз, у громадських слуханнях тощо, а «громадянський контроль» виявляється у формах індивідуальних звернень громадян, їх особистої активності [29, с. 89].

Як вже зазначалося, Закон України «Про Національну поліцію», перелічивши форми громадського контролю, закріпив правові передумови щодо їх здійснення. Так, у Законі України «Про Національну поліцію» нормативно визначено такі форми контролю: звіт про поліцейську діяльність (ст. 86); прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції (ст. 87); взаємодія між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування (ст. 88); спільні проєкти із громадськістю (ст. 89); залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських (ст. 90) [7]. Однією з форм громадського контролю, яка прямо не зазначена в розділі VIII Закону України «Про Національну поліцію», є участь представників громадськості як членів поліцейської комісії з метою забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських (ст. 51) [7]. На нашу думку, в контексті систематизації та підвищення рівня юридичної техніки зазначену участь, яка набула активного застосування в період формування нової поліції, необхідно закріпити в розділі VIII як окрему форму громадського контролю.

Усі зазначені форми контролю ми не будемо розглядати в рамках нашого дослідження, адже за своєю суттю вони не є новими. Ми зупинимося на розгляді ст. 87 Закону України «Про Національну поліцію», якою встановлюється можливість прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції [7]. Наведену норму можна вважати дієвим проявом демократичності та партнерства із громадськістю в діяльності органів Національної поліції.

Проте норма, яка регулює реалізацію зазначеної форми громадського контролю, має низку неузгодженостей та суперечностей, серед яких необхідно назвати такі:

– *по-перше*, право прийняти рішення щодо резолюції недовіри керівнику відповідного органу (підрозділу) поліції мають лише органи місцевого самоврядування, окрім селищної та сільської ради. Проте суб'єктами ініціювання рішення із приводу прийняття резолюції недовіри мають бути також всі органи місцевого самоврядування, в тому числі селищна та сільська ради;

– *по-друге*, не передбачено, яких саме мотивів має бути достатньо для того, щоб своїм рішенням органи місцевого самоврядування прийняли резолюцію недовіри. Відсутність виключного переліку мотивів може бути використано як елемент політичного тиску. Необхідно визначити перелік мотивів, за наявності яких щодо керівника органу (підрозділу) поліції може бути прийнято резолюцію недовіри, наприклад, недотримання законодавства; вчинення діяльності, яка виходить за межі наданих керівникам повноважень тощо;

– *по-третє*, прийняти резолюцію недовіри можливо лише щодо керівника органу (підрозділу) поліції, проте відсутня можливість прийняти резолюцію недовіри щодо інших працівників поліції, які також можуть порушувати законодавство;

– *по-четверте*, мотиви, що зумовлюють необхідність прийняти рішення щодо резолюції недовіри керівнику, який обіймає займану посаду, можуть виникнути раніше, ніж через один рік. Так, чітко визначений термін встановлює обмеження.

Також ми погоджуємося із зауваженнями науковців, які пропонують у ст. 87 Закону України «Про Національну поліцію» внести доповнення, згідно з якими керівник органу поліції, щодо якого розглядається рішення щодо висування резолюції недовіри, має право на виступ на засіданні відповідної ради, під час обговорення проєкту резолюції недовіри [30, с. 134]. Внести подібне доповнення пропонувалося ще на стадії розгляду законопроекту. Так, у коментарі Генерального директорату із прав людини та верховенства права (Директорату з прав людини) Ради Європи до проєктів законів України «Про органи внутрішніх справ» та «Про Національну поліцію» на основі аналізу, проведеного експертами Ради Європи Ральфом Рошем та Франсеском Гільєном Ласьєрою, прямо висунута рекомендація № 32, згідно з якою має бути передбачено право особи, щодо якої прийнято резолюцію недовіри, бути заслуханою під час провадження [31]. Незважаючи на наявність зазначеної рекомендації ще на стадії розгляду законопроекту, вона досі не була врахована законодавцем.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Сьогодні ефективна реалізація громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції є потужним чинником розбудови правової та демократичної держави, що формує серед населення позитивний імідж працівників поліції. На основі опрацьованого матеріалу можемо визначити *громадський контроль за діяльністю Національної поліції*

як діяльність громадян або їх об'єднань, що здійснюється з використанням комплексу правових, організаційних, інформаційних заходів, встановлених Конституцією та Законами України в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що сприяє отриманню об'єктивної інформації про діяльність органів (підрозділів) поліції, а також забезпеченню ефективної діяльності, спрямованої на охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримку публічної безпеки та порядку.

Природу громадського контролю у сфері діяльності Національної поліції неможливо пізнати без аналізу його ознак. Водночас для того, щоб повно та об'єктивно розкрити основні характеристики та особливості цього складного за своїм змістом і багатоманітного за формами прояву явища, необхідним є акцентування уваги на *найсуттєвіших його ознаках*, серед яких можемо виокремити такі: є дієвим механізмом участі громадян та їхніх об'єднань у діяльності органів (підрозділів) поліції; здійснюється у формі публічної перевірки; базується на використанні передбачених Конституцією та Законами України заходах (правових, організаційних, інформаційних); сприяє отриманню об'єктивної інформації про діяльність органів (підрозділів) поліції; повноваження суб'єктів здійснення громадського контролю не мають юридично-владного змісту; сприяє забезпеченню ефективної діяльності, яка спрямована на охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, а також підтримку публічної безпеки та порядку; рішення суб'єктів громадського контролю мають, як правило, рекомендаційний характер.

Список використаних джерел:

1. Пасько О.О. Влада громадянського суспільства : межі і можливості. *Зб. наук. праць Донецького державного ун-ту управління*. Донецьк, 2009. Т. X. Вип. 125. С. 147–152.
2. Harris, Frank. *The Role of Capacity Building in Police Reform*. Pristina: OSCE Mission in Kosovo, Department of Police Education and Development, 2005.
3. Bayley, David. *Democratizing the police abroad: What to do and how to do it*. Washington: National Institute of Justice, US Department of Justice, June, 2001. 135 p.
4. Гаврилюк Т. Становлення відносин між поліцією та населенням у європейських країнах: історичні передумови та сучасні тенденції. *Вісник Академії управління МВС*. 2003. № 3(15). С. 56–63.
5. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 р. № 565-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 4. Ст. 20.
6. Іжа М. Громадський контроль в системі публічного управління як ефективний інструмент експертизи державно-управлінських рішень. *Публічне управління: теорія та практика*. 2012. Т. 4. С. 74–79.
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
8. Двуреченских В.А. Основы государственного аудита. Москва : Патриот, 2011. 447 с.
9. Бутинець Ф.Ф. Контроль і ревізія: підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир : Рута, 2002. 544 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2007. С. 569.
11. Малиновський В.Я. Державне управління. Київ : Атіка, 2003. 573 с.
12. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Вид. 2-ге перер. і доп. Київ : Атіка, 2009. С. 199–200.
13. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1 : А-Г. 672 с.
14. Крупник А.С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України. *Ефективність державного управління*. 2007. Вип. 14. С. 14–154.
15. Державне управління : навч. посібник / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко ; за ред. А.Ф. Мельника. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.
16. Полтораков О. Громадський контроль над «силовими» структурами в Україні: проблеми та перспективи. URL: <http://www.niisp.org.ua/articles/109/>.
17. Новіков С. Інституціоналізація громадського контролю виборчого процесу в Україні: необхідність, здобутки, проблеми. *Людина і політика*. 2004. № 5. С. 17–24.
18. Дрейслер И.С. О соотношении государственного и общественного контроля как гарантий социалистической законности. *Проблемы социалистической законности на современном этапе развития советского государства*. 1968. С. 35–37.
19. Беляев В.П. Общественный контроль в современной России. *Конституционное и муниципальное право*. 2006. № 6. С. 2–6.
20. Наливайко Т.В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства : теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2010. 21 с.
21. Проект Закону України «Про громадський контроль» № 6246 від 11.10.2004 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6246&skl=5.

22. Денисюк С.Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Дніпропетровськ, 2010. 38 с.
23. Кушнір С.М. Правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Запоріжжя, 2011. 20 с.
24. Про громадський контроль: Проект Закону України від 2008 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id.
25. Про громадський контроль : Проект Закону України від 14.04.2014 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG3MH00A.html.
26. Про громадський контроль : Проект Закону України від 13.05.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55101.
27. Шестак С.В. Недержавний контроль за діяльністю міліції: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2009. 19 с.
28. Про громадянський контроль за діяльністю органів влади, їх посадових і службових осіб : Проект Закону України від 07.08.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64506.
29. Кравчук В.М. Контроль над публічною владою: уточнення понятійно-категорійного апарату. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 85–90.
30. Денисюк С.Ф. Громадський контроль за діяльністю органів Національної поліції України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2016. Вип. 3(1). С. 131–134.
31. Коментар Генерального директорату з прав людини та верховенства права (Директорату з прав людини) Ради Європи до проектів законів України «Про органи внутрішніх справ» та «Про Національну поліцію». URL: <https://rm.coe.int/168068460a>.